

Mary Kingsley

la reina de l'Àfrica

El 13 d'octubre de 1862 va néixer a Islington, un districte londinenc, Mary Henrietta Kingsley, filla de George Kingsley, doctor en Medicina, naturalista i escriptor de viatges. La seva mare, en canvi, era una dona feble i malaltissa anomenada Mary Bailey, cuinera dels Kingsley que el senyor de la casa deixà embarassada.

Els seus pares es van casar quatre dies abans de néixer, decisió que estalvià a Mary el fet de ser considerada com a il·legítima. Quan encara no tenia ni un any, la família es traslladà a Highgate, una zona del nord de Londres on el 1866 nasqué el seu germà Charles.

De la casa de Highgate estant, la petita Mary dedicava moltes estones a llegir i

MARY KINGSLEY EL 1893, EN UNA FOTOGRAFIA PUBLICADA AL SEU LLIBRE DE MEMÒRIES | A. G. DEW-SMITH

Mary Kingsley

rellegir les cartes que li enviava el seu pare, ja que el doctor Kingsley passava llargues temporades en països llunyans per recollir dades sobre les cultures indígenes. Quan el pare era a casa, gaudia de les seves narracions i de les descripcions dels territoris exòtics que havia visitat.

Kingsley, però, era un home fet a l'antiga. Considerava que a una dona no li calia formació i, per tant, Mary rebé una educació precària que compensà gràcies a la biblioteca paterna, farcida de llibres de viatges, geografia i història, a més d'obres científiques. Ja des de ben jove, dedicava moltes hores a la lectura, amb un interès especial per la història natural i l'etnologia. Assolí així sòlids coneixements, fins al punt que el seu pare li proporcionà classes particulars d'alemany, amb la finalitat de traduir a aquesta llengua els seus treballs i convertir-la en l'ajudanta perfecta. Malgrat tot, la vida de Mary era monòtona i avorrida.

Pels volts de l'any 1880, quan Mary tenia divuit anys, la família es traslladà a Cambridge, on el seu germà s'havia matriculat per estudiar Dret. Amb el canvi de domicili, el pare deixà de banda els grans viatges per estar més a prop de la família i iniciar una vida més estable.

Mary s'havia convertit en una dona adulta, alta i prima, de pell fina i molt blanca, amb els cabells rossos recollits i uns ulls penetrants de color blau cel. Tenia el físic ideal per actuar d'amfitriona, sempre disposada a rebre els amics saberuts que el pare convidava a prendre el te, però no coneixia res fora de les quatre parets de casa. Per aquest motiu, quan la mare quedà invàlida ella esdevingué la seva cuidadora, encarregada de tenir-ne cura a temps complet. La situació s'allargà fins al 1892, ja que el pare morí el mes de febrer d'un atac de cor i la mare el seguí cinc setmanes després, a causa d'una embòlia.

Fins aleshores, Mary havia fet el paper que s'esperava d'ella, com a filla obedient, germana lleial i dona submissa, amb una vida que havia transcorregut de manera tediosa i poc rellevant. Solament havia abandonat la casa familiar en un parell d'ocasions, per fer curts viatges a Gal·les i París. Tret

Mary Kingsley

d'això, la seva vida social era pràcticament nul·la, tant que els seus coneguts consideraren que, després de la mort dels pares, la seva única finalitat possible era posar-se al servei del seu germà com a governanta. Què havia de fer sinó una dona que era vista com la típica conca victoriana?

Però, de sobte, la seva vida feu un tomb. D'entrada, Mary i Charles digueren adeu a Cambridge i tots dos germans s'instal·laren a Kensington, a l'oest de Londres. Poc després, Charles marxà a l'Orient llunyà i Mary, per primer cop, quedà sola, amb temps per pensar en ella mateixa. Amb aquesta finalitat, anà a passar unes petites vacances a les illes Canàries, on no li calgué gaire temps per determinar el seu futur. Volia viatjar a l'Àfrica tropical, per recollir més material sobre la cultura dels pobles indígenes i acabar el llibre que el seu pare havia començat.

Tornà a Londres decidida a iniciar la seva particular aventura, va fer un curs d'infermeria, va redactar el seu testament i s'acomiadà dels seus pocs amics. Invertí part de la discreta herència familiar en les despeses del viatge i comprà un passatge en un vaixell de càrrega que salpava de Liverpool. Partí el 2 d'agost de 1893 amb tot el seu equipatge, entre el qual hi havia un munt de pots de vidre per recollir espècimens, un grapat de quincalla, a més de cotó i tabac, per fer intercanvis, i uns pantalons del seu germà, que es posà sota el seu vestit llarg victorià.

La travessia resultà llarga i feixuga, però el capità del vaixell ho compensà oferint-li nocions sobre l'art de la navegació. Sempre reconeixeria el gran valor d'aquelles classes, com tampoc no oblidaria l'experiència de pilotar una nau de dues mil tones.

La primera escala fou a Freetown, a Sierra Leone, on es deixà seduir pels colors dels mercats, les olors de les espècies, els vestits estampats de les dones i la sensualitat dels cossos masculins, mentre ella anava abillada a l'europea, amb el seu inseparable barret i una ombrel·la. Decidida a conèixer més aquella gent, s'instal·là durant un temps entre els nadius, els

Mary Kingsley

quals li ensenyaren l'art de la pesca amb xarxes fetes de fibra de pinya, així com les habilitats necessàries per sobreviure a la selva.

Des de Sierra Leone, seguí el viatge cap a Libèria, la Costa d'Or, el Benín, el Camerun i l'actual Angola, on acceptà el contracte que li oferí una empresa que comerciava amb rom, tabac i cotó. Així podria pagar part de les despeses i, a més, li facilitarien el desplaçament al denominat Congo belga, situat més al nord. Només arribar-hi, s'adonà que la colònia era una *propietat privada* del rei de Bèlgica, Leopold II, un personatge cruel i despòtic que matava i extorsionava els nadius sense gaire miraments. La indignació de Mary en vista d'aquella terrible situació fou tan gran que la denuncià a un periodista amic seu, Edmund D. Morel, el qual engegaria una campanya de denúncia a Europa.

Dolguda per la descoberta, Mary seguí cap al Congo francès, un indret insalubre considerat com *la tomba de l'home blanc* per la gran quantitat de malalties que s'hi podien contraure, fins a Gabon. Després passà uns quants dies al protectorat britànic de Calabar, a l'actual Nigèria, i des d'allà tornà a Sierra Leone, on el gener de 1894 s'embarcà cap a casa.

MARY KINGSLEY DURANT L'EXPEDICIÓ PEL RIU OGOOÚÉ, EL 1895

Mary Kingsley

Tot i la duresa i perillositat, aquell primer viatge a l'Àfrica li havia permès experimentar una vida que mai no s'hauria imaginat, de manera que la seva més fervent il·lusió era tornar-hi.

Abans, però, havia d'aconseguir diners per finançar l'activitat i es decidí a trobar-ne. Primerament, recorregué als pots de vidre que s'havia emportat i que havia tornat plens d'espècies desconegudes a Occident. Els oferí al Museu Britànic d'Història Natural i, com que els responsables quedaren admirats per la col·lecció, li oferiren suport i la possibilitat d'organitzar un altre viatge per aconseguir-ne més.

Després es presentà a l'editorial MacMillan, amb el manuscrit del seu pare que ella havia completat amb les seves pròpies experiències. L'editor es mostrà especialment complagut per la part redactada per Mary i li proposà de publicar un llibre escrit íntegrament per ella. Que fos una autora desconeguda encara incrementava el valor del text.

Amb aquesta seguretat, el desembre de 1894 es tornà a embarcar cap a l'Àfrica a bord del transbordador *Batanga*, aquest cop com a dama de companyia de lady MacDonald, que havia de viatjar fins a Calabar per reunir-se amb el seu espòs, que n'era el governador.

En arribar a la colònia britànica, el governador li proposà d'acompanyar-lo a la colònia espanyola de Fernando Poo, on havia de fer gestions. A l'illa entrà en contacte amb els bubis,

GUERRERS OUBOMBO DEL CONGO FRANCÈS, ENTRE EL 1896 I EL 1910 | COLLECTION J. AUDEMA

Mary Kingsley

poble amb el qual inicià els seus estudis antropològics, que també incloïen fotografies. La col·lecció arribaria a ser tan *exòticament* interessant que aconseguiria publicar-la a Londres. Igualment, aprofità l'estada, que durà uns quants mesos, per efectuar l'encàrrec del museu i recollí una gran quantitat de plantes, insectes, rèptils, mol·luscs i peixos, inclo-ses tres espècies desconegudes fins aleshores que foren designades amb el seu cognom: *Ctenopoma kingsleyae*, *Mormyrrs kingsleyae* i *Alestus kingsleyae*.

Feta aquesta feina, decidí seguir el viatge pel seu compte, rere la pista de tribus antropòfagues. Es posà en marxa i el gener de 1895 arribà a les costes de Sierra Leone. Visità la Costa d'Or, el golf de Guinea i el delta del Níger, però per poder arribar a territori dels fang s'enrolà com a comerciant de l'empresa Hatton and Cookson. S'endinsà, doncs, al continent i recorregué el curs del riu Ogooué, on els ràpids feren bolcar la canoa, fins a presentar-se davant dels temuts fang. Era la primera dona blanca que ho aconseguia, i ho feia totalment vestida de color negre, amb voluminosos enagos sota la faldilla i cotilla amb barnilles de balena. El contrast era evident, però no constituí cap obstacle per a la convivència. Mary Kingsley passà amb ells una llarga temporada i n'estudià els costums i els rituals fins a obtenir-ne dades que la convertiren en una pionera de les investigacions etnològiques al continent africà. També es dedicà a desfer malentesos, ja que, com escrigué:

*Sé que els fang, algun cop, s'han menjat un blanc.
Però crec que el seu canibalisme no considera els blancs
com un dels seus plats preferits. És una simple necessitat.
És un recurs per alimentar-se quan no hi ha cap altra
cosa de menjar.*

A més, aprofità el viatge per conèixer una compatriota que feia divuit anys que vivia a l'Àfrica com a missionera, Mary Slessor, i també recollí espècies fluvials desconegudes.

Mary Kingsley

S'internà al Gabon i intentà escalar el mont Camerun, un enorme volcà de quatre mil metres que els locals denominaven el tron del tro. Ho va fer per una ruta inexplorada i un tornado la privà de coronar-ne el cim, però s'hi quedà ben a prop.

Per si el viatge no era prou intens, va haver de travessar boscos molt densos, infestats de serps verinoses i escorpins, i manglars sinistres, on va haver de lluitar contra cocodrils. Fins i tot tingué algun encontre desagradable amb goril·les, mentre que s'havia d'alimentar a base de plàtans, mandioca i tapioca, ja que, a diferència d'altres exploradors, viatjava sola i amb un equipatge lleuger. Només contractà portadors en ocasions excepcionals.

L'aventura durà onze mesos, després dels quals tornà a Londres per instal·lar-se a casa del seu germà. La qüestió és que les notícies s'avançaren a la seva arribada i al port l'esperava un estol de periodistes ansiosos per entrevistar-la.

Invertí els tres anys següents a escriure articles per a revistes i diaris, però hagué de superar la seva timidesa per recórrer el país i pronunciar conferències. La seva experiència a l'Àfrica tropical era un motiu suficient per assistir-hi, però provocà un gran escàndol en referir-se a alguns aspectes de la vida africana, especialment el que feia referència a la poligàmia. També va denunciar el racisme imperant, així com la política colonial britànica, incapaç de respectar la complexa cultura africana. Fins i tot va aconseguir enutjar l'Església per la seva crítica dels missioners, obsessionats per canviar els costums dels qui pretenien convertir. Segons afirmà:

El pitjor que li pot passar a un africà és que arribi algú i li digui: et civilitzaré.

El pitjor, però, era enfrontar-se als prejudicis de l'època, segons els quals les dones no estaven preparades, ni físicament ni mentalment, per voltar soles pel món. Com ella mateixa havia experimentat, les qui ho feien eren sovint titllades de lletges, immorals, masculines i antinaturals.

Mary Kingsley

Ho exemplificava perfectament un acudit publicat el 1896 a la revista satírica *Punch*, que presentava una dama encotillada, vestida de negre i amb una ombrel·la a la mà, mentre travessava un riu infestat de cocodrils. No cal dir que era una caricatura de Mary Kingsley, i al peu es podia llegir:

*Una dona exploradora? Un viatger amb faldilles?
La imatge és més aviat ridícula. Que es quedin a casa
cuidant nens o sargint mitjons, i que no els passi pel cap
ocupar-se de la geografia.*

Aquesta era la visió convencional, n'era ben conscient. La seva condició d'exploradora trencava tots els esquemes socials del moment, de manera que el 1897 recollí les seves vivències en un llibre, *Viatges per l'Àfrica occidental*, que esdevingué un èxit de vendes i la propulsà a la fama.

Sovint qualificat d'insòlit, aquell llibre li va permetre compartir taula amb personatges que admirava, com el gran explorador i periodista Henry Morton Stanley, a qui trenta anys abans el *New York Herald* havia encarregat la missió de localitzar el doctor Livingstone, perdut a l'Àfrica.

Tal com recollim en el capítol dedicat a Mary Livingstone, Stanley aconseguí l'objectiu i el trobà a la vora del llac Tanganika, que precisament seria una de les destinacions posteriors de Mary Kingsley, quan també explorà els llacs Victòria i Albert i el riu Congo.

També tingué l'oportunitat de conèixer Rudyard Kipling, el cèlebre escriptor nascut a l'Índia, que la considerà com *la dona més valenta que mai havia conegut*.

Dos anys després, escrigué el seu segon llibre, *Estudis de l'Àfrica occidental*, abans d'embarcar-se novament cap al seu continent preferit. En aquella ocasió, es proposava recollir mostres dels peixos d'aigua dolça que vivien al riu Orange, a Sud-àfrica, de manera que el 1900 arribà a Ciutat del Cap. Es trobà, però, que havia esclatat la guerra anglobòer, o el que és el mateix, entre el Regne Unit i les repúbliques d'Orange i el

Mary Kingsley

Transvaal, establertes per la població blanca d'origen holandès, els bòers. Era la conseqüència de la creixent influència britànica a Sud-àfrica, amb l'arribada de nombrosos emigrants d'aquesta nacionalitat, injerència que els bòers no estaven disposats a tolerar. Atesa la situació, Kingsley deixà de banda la seva intenció inicial i es presentà al personal mèdic militar per ser enviada allà on creguessin convenient, sense deixar-se intimidar pels brots de febre tifoide i disenteria que afectaven la zona. La proposta incomodà els caps de l'exèrcit britànic, però en vista de la seva insistència hagueren de reconèixer que necessitaven tota l'ajuda possible i li van oferir un lloc d'infermera voluntària en un camp de presoners, proper a Simon's Town, per atendre els bòers captius. Un cop allà, en un intent per evitar el contagi de les febres, començà a fumar i beure vi, en lloc d'aigua. Era un remei casolà que no servia de res, tal com comprovà en assabentar-se que tenia tifus. Conscient que es tractava d'una malaltia incurable, va determinar que no calia perdre el temps i demanà que la deixessin sola.

D'aquesta manera morí Mary Kingsley el 3 de juny de 1900, a Simon's Town, Sud-àfrica. Tenia trenta-set anys. El seu fèretre fou portat fins a False Bay, prop de Ciutat del Cap, on se li van rendir tots els honors militars. D'acord amb el seu desig, el seu cos va ser llançat al mar.

MARY KINGSLEY CAP AL 1900, EN UNA FOTOGRAFIA DE LA SEGONA EDICIÓ DEL SEU LLIBRE | H. EDMUNS HULL (WEST AFRICAN STUDIES)

Mary Kingsley

En les aigües d'aquell indret idíl·lic desapareixia el cos d'una exploradora anglesa que, encara que només hi dedicà set anys de la seva vida, s' enamorà a primera vista del continent africà. Una vegada escrigué:

Tant de bo la fortuna em permeti, durant molts anys, la meravella de poder seguir passant nits rere nits, a l'Àfrica occidental. La veritat és que, per ser feliç, no necessito res més que una canoa, un riu i una nit a l'Àfrica. Res, absolutament res, no m'ha resultat mai tan joïós com una cosa tan simple com aquesta.

Rere el seu aspecte carrincló, s'amagava una dona indomable. El seu particular sentit de l'humor, les seves ganes d'aventura, la seva tenacitat, el constant desig d'aprendre i el respecte que mostrà per totes les persones l'ajudaren a sobreviure en els moments difícils.

Mai no renuncià a la seva voluminosa indumentària victoriana ni al barret de floretes, tot i que sota els enagos s'acostumà a portar un ganivet amagat. Travessà rius nedant, conduí piragües, dormí sota les estrelles, s'enfrontà a feres salvatges a cop d'ombrel·la i prengué el te amb els nadius, però mai no se li hauria acudit abandonar el seu aspecte. Era una dona, això sí, i se la privà de ser admesa per la Reial Societat Geogràfica de Londres. En canvi, la Reial Societat Geogràfica Escocesa l'acollí com a membre de ple dret.

Les aventures de Mary Kingsley van inspirar el personatge de Rose Sayer, interpretat per Katherine Hepburn a *La reina d'Àfrica*, pel·lícula dirigida per John Huston el 1951. Es va rodar a la selva de la República del Congo, sense camerinos ni lavabos, per mirar de transmetre la màxima realitat. Sobre aquella experiència, Hepburn va escriure:

L'Àfrica és com una enorme esponja que, finalment, acaba absorbint-te. Facis el que facis, si no ho fas constantment i sense parar, acabaràs trepitjat per la jungla.

Mary Kingsley

KATHERINE HEPBURN EN EL PAPER DE ROSE SAYER (INSPIRAT EN MARY KINGSLEY) A LA PEL·LÍCULA LA REINA D'ÀFRICA

Agafes la malària o la disenteria. Siguis negre o siguis blanc, aquí has de lluitar cada minut del dia.

El paper masculí anà a càrrec de Humphrey Bogart, que representà un mariner brut i deixat, Charlie Allnut, que serveix de contrapunt a la puritana Sayer. Curiosament, Bogart rebria l'Oscar al millor actor, mentre que Hepburn no passaria de la nominació.